

Obraz cesty v české a polské frazeologii

Keywords: journey, voyage, route, conceptual metaphor, semantic stereotypes of word journey, Polish language, Czech language, road, journey, hike, pilgrimage

Klíčová slova: cesta, pout', cestička, koncepční metafora, významové stereotypy cesty, polština, čeština; droga, podróz, wędrówka, pielgrzymka

Abstract

The author concentrates in the article on language depiction of a journey in Czech and Polish phraseology. They introduce selected views on metaphors of a journey from past up to the present. In both languages phraseologisms connected to individual phases of a journey are analyzed and compared, with its beginning and the end, duration, interruption and various circumstances of one's journey, out of which emerge expressive concurrences and differences in a conotative stereotype of the meaning of word journey in Czech and Polish languages.

Abstrakt

Príspevek je venovaný jazykovému ztvárnění obrazu cesty v české a polské frazeologii. Představuje vybrané pohledy na metaforu cesty od historie do současnosti. V obou jazycích jsou analyzovány a srovnávány frazeologismy spojené s jednotlivými fázemi cesty, s jejím počátkem a koncem, trváním, přerušením a různými okolnostmi cesty, z nichž se vynořují významové shody a difference v konotačním stereotypu pojmu cesta v češtině a polštině.

1. Úvod

Cesta prezentuje jeden z klíčových antropologicko-kulturních fenoménů souvisejících s kategorizací světa a lidského života. Je možné ji nahlížet z mnoha aspektů: civilizačního, národního, široce kulturního, kulturně-historického, filozofického, literárního, matematického,

ho, lékařského, školského, ekonomického, náboženského, tradičního, mytologického či fantastního a mnoha dalších; jak z pohledu duchovního, tak i prakticky cestovatelského.

Z hlediska lingvistického představuje obraz cesty tradiční koncepční a prostorově i časově pojatou orientační metaforu, je součástí mentálního světa a zkušeností každého jedince a jako taková je také nedílnou součástí frazeologie a idiomatiky jednotlivých jazyků. Asociace spojené s obrazem cesty jsou jednak konvenční, jednak mají výrazný hodnotící potenciál a přinášejí široce pojatou a z různých hledisek nahlíženou perspektivu.

Ve vědeckém, a to především v anatomickém pojetí, je *cesta* objektivně chápána jako významná součást konkrétní fyziologické soustavy. To dokládají termíny jako *dýchací cesty*, *močové cesty*, *žlučové cesty* nebo *porodní cesty*¹. Tato pojmenování jsou z hlediska utvářenosti realizována jako terminologická sousloví a vyznačují se i přes svou jednoznačnost značnou metaforičností – *cesta* (užitá vždy v plurálu) v nich vyvolává představu něčeho, kudy proudí bez překážky vzduch nebo tělní tekutiny, které se dostávají na místo určení či z těla ven. Významná je také představa *cesty* v těle jako konkrétního procesu včetně zakotvení v prostoru: cesty odněkud někam, z něčeho do něčeho, cesty jako trasy. Zároveň lidské tělo vnímáme jako neustálý zdroj cest, místo, v němž v konkrétním čase probíhá nespočetné množství přenosu informací. Klíčovou představou korespondující s anatomickým uspořádáním cest v lidském těle je volnost, otevřenost, průchodnost, cesta bez překážek. I když je tato představa konstruována a vní-

¹ Viz význam 2 u lexému *cesta* v ASSČ: „dráha, trasa překonávaná chůzí nebo jízdou směr pohybu k nějakému cíli: *ptát se na cestu*, *jít přímoou cestou*, *vydat se na zpáteční cestu*. *Zkrátili si cestu přes pole*. *Jeli jsme nejkratší cestou domů*. *Dolní cesty dýchací* anat. součást dýchacího ústrojí zahrnující hrtan, průdušnici, průdušky a plíce; *dýchací cesty* anat. systém na sebe navazujících dutých orgánů, které přivádějí vdechovaný vzduch k plicním sklípkům, součást dýchacího ústrojí; *horní cesty dýchací* anat. součást dýchacího ústrojí zahrnující nosní dutinu, vedlejší nosní dutiny a nosohltan; *močové cesty* anat. součást močového ústrojí zahrnující močovody, močový měchýř a močovou trubici“.

mána jako racionální a emočně neutrální, je podložena mnoha axiologickými asociacemi.

V souvislosti s *porodními cestami* je v přirozeném obrazu světa akcentován silně také význam první fáze CESTY² – začátku – a význam slova *cesta* nabývá v tomto kontextu i symbolické konotace: okamžik začátku cesty, okamžik vzniku nového života a také okamžik vedoucí nejen k změně prostředí, ale především začátek cesty směřující k začlenění do sociálních vazeb, začátek nové identity jedince.

1. Teoretická část

Jedním z podnětů k napsání příspěvku byl fakt, že se *cesta* objevuje jako klíčové představové schéma v kognitivní lingvistice, zejména v jazykovém obraze světa. Např. M. Johnson (1987, s. 126) zařadil *cestu* mezi 27 základních typů představových schémat. I když byl repertoár těchto schémat upravován a modifikován, *cesta* v něm vždy zůstala, což dokazuje, že náleží mezi schémata základní. Podobně G. Lakoff (2006, s. 269) pracuje se schématem cesty v podobě ZDROJ – CESTA – CÍL (source – path – goal) vzniklého na základě zkušenosti člověka s pohybem uvnitř prostoru.

Příspěvek nemá ambici analyzovat všechny významy slova *cesta*, soustředí se na analýzu CESTY z pohledu kognitivně-lingvistického v české a polské frazeologii, představuje rekonstrukci stereotypu CESTY z komparativního pohledu ve dvou blízkých slovanských jazycích. Předpokládáme, že se CESTA v jazykovém obraze světa bude v obou jazycích vyskytovat ve stejných představových schématech na základě shodných či podobných metafor a s ohledem na historii a historickou zkušenost budou frazémy doloženy přibližně ve stejné době. Za významný faktor obsažený ve frazeologii považujeme shodné kulturní zázemí a s ním spjatý křesťanský kontext. Domníváme se proto, že v polštině se bude vyskytovat větší množství frazémů s komponentem CESTY právě v tomto významovém okruhu. Otázkou je také to, ve kterém z obou jazyků bude více konotačních domén reflektujících

² Velká písmena k označení pojmu *cesta* užíváme, máme-li na mysli koncept.

např. stav opilosti, a nakolik jsou ve frazémeh tematizovány jednotlivé fáze cesty. Předpokládáme, že největší podíl metaforiky bude spjatý s cestou jako prostorem. Stranou záměrně ponecháváme cestu v literatuře, neboť její kontexty a uplatnění v literárních dílech by vydalo na samostatný příspěvek³, a také novodobý nomádismus, jenž cestu v dnešním světě do jisté míry problematizuje. Záměrně také nehodnotíme korpusová data orientovaná pouze na význam slova *cesta* a nevěnujeme s ohledem na rozsah příspěvku pozornost synonymiím kromě vztahu *cesta/pout'* a *droga/podróž*.

Frazeologii a idiomatiku i frazém chápeme ve shodě s F. Čermákem, který frazeologii vymezuje jako

[...] svébytnou lingvistickou disciplínu, jejíž primární jednotkou je frazém, respektive idiom a do níž zasahují všechny další jazykové roviny, která však pro svou nominativní povahu nepochybně patří primárně do lexikonu, do jeho oblasti vícelslovných lexémů (Čermák 2007, s. 225).

Jako podstatu idiomu a frazému uvádí „anomálii (nepravidelnost) v různém smyslu“ a definuje frazém takto:

Frazém, idiom je tedy svou anomálností taková jedinečná a ustálená kombinace minimálně dvou prvků, z nichž některý/žádný nefunguje stejným způsobem (tj. s obdobnou funkcí) v jiném/jiných kombinacích, popř. se vyskytuje pouze v kombinaci jediné/několika málo (Čermák 2007, s. 225).

Užitými metodami je excerpce, mezijazyková komparace a analýza struktury konotací spojených s pojmem *cesta* ve vybraných frazém-

³ Na okraj uvádíme skupinu českých literárních frazémů tematizujících CESTU, neboť se jedná o frekventované výrazivo se známými konotacemi. *Cesta* je latentně přítomna ve frazému *Jiřikovo vidění* (podle středověkého eposu líčícího putování uherského rytíře Jiřika do Irska, kolem 1450 česky), *brýle mámení / růžové brýle* jsou aluzí na cestu Komenského postavy Poutníka (*Labýrint světa a lusthaus srdce*, 1631), symbolem cesty je i *malý princ* (A. de Saint- Exupéry, *Malý princ*, 1943). Další konotace přináší citáty: *Všechny cesty vedou do Říma (latinské přísloví)*, *Cesty mohou být rozličné, jenom vůli mějme všichni rovnou* (J. Kollár, *Slávy dcera*, 1824). *Daleká cesta má, marné volání*. (K. H. Mácha, *Máj*, 1936). *Sbohem a šáteček* (V. Nezval, *Básně z cesty*, 1933, stejnojmenná báseň), *bylo to překrásné a bylo toho dost* (Nezval 1933).

mech (vzhledem k rozsahu příspěvku neanalyzujeme přísloví). Naše excerptce vychází z výkladových slovníků (ty používáme pro popis významového spektra) a klíčových frazeologických slovníků v obou jazycích, oporou studie byly také slovníky etymologické a pro češtinu tezaurus. Využili jsme tyto české zdroje: *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971), *Zaorálkova Lidová rčení* (1996), *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (2009), *Akademický slovník současné češtiny* (ASSČ, 2012–dosud). Z polských zdrojů jsme použili: *Słownik języka polskiego PAN* (1958–1969) Doroszewského, Skorupkúv *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (1989) a *Wielki słownik języka polskiego* (2007–dosud).

2. Analytická část

Řada konotací spojených s obrazem slova CESTA ve frazeologii má základ v etymologické definici. Pro češtinu vycházíme z *Etymologického slovníku jazyku českého* (2010, s. 84) od V. Machka, pro polštinu ze *Slovníku etymologicznego języka polskiego* od W. Boryse (2005, *droga*, s. 117, *podróż*, s. 414)⁴:

stsl. psl. *cesta*. Náleží nejspíše (jakožto postverbale) k stsl. *čestiti* (viz *čistiti*). Význam je chápati tak, že původně to nebylo totéž co 'dráha', ale spíše jen volný průchod, např. mezi davem nepřátel, v houští apod. (srov. stč. *mečem cestu proklesti, cestu sobě vymejtiti, protřiti sobě cestu* apod.), tedy „čestiti" místo před sebou = činiti je čistým, volným, odklízeti překážky“.⁵

droga od XIV w. (daw. w XVI w. i dziś dial. też *dróga*) 'wydzielony pas ziemi przystosowany do komunikacji', 'wszelki szlak komunikacyjny; trasa, odcinek trasy; podróż, wędrówka; sposób postępowania, działania', kasz. *droga* 'droga', tu też (w specjalnym znaczeniu) archaiczna postać bez przestawki *darga* 'wał sztucznie usypany

⁴ Vybrali jsme nejnovější polský etymologický slovník, protože starší práce jsou z pohledu vývoje moderní etymologie do určité míry zastaralé (Brückner 1927), nedokončené (Sławski 1952–1982) nebo nedokončené a až příliš originální (Bańkowski 2000).

⁵ R. Večerka (2006, s. 186) řadí slovo *cesta* mezi substantiva, která jsou ze synchronního hlediska neanalyzovatelná.

na moczarach'; zdr. *drózka*. ... Pierwotne znaczenie 'to, co jest rezultatem ciągnięcia, rwania, darcia, tarcia: wyżłobienie, wgłębienie, bruzda, rowek, podłużny ślad (np. zostawiony przez coś ciągniętego po ziemi, wymyty przez wodę, wydeptany przez zwierzęta lub ludzi, wyżłobiony przez pojazdy)', stąd wtórnie 'trasa, trakt, utorowany, wydeptany bądź wyżłobiony przez pojazdy pas ziemi do chodzenia, jeżdżenia, ścieżka, droga'.

V češtině z hlediska etymologie byla původnějším výrazem pro cestu *pút*: indoevropský kořen *pot* (srov. např. lat. *pons* – most) označoval to, po čem lze překonávat neschůdný terén. Toto pojmenování prostředku se brzy přesunulo na pojmenování příslušného děje (Nedjedlý 1996, s. 52). V polštině je třeba odlišit výrazy *droga* (viz výše) a *podróż*:

podróż od XVIII w. 'przebywanie dłuższej drogi, podróżowanie', w XVI w. 'powinność dostarczenia podwód i przewożenia produktów dworskich, a także podróżowania w poselstwie'. Z poświadczzonego w XVI w. *podroże* n 'częste przebywanie w drodze' ... od wyrażenia przyimkowego *po drodze* (zob. *droga*). Pierwotne znaczenie 'przemieszczanie się po drodze'.

CESTA je z pohledu konceptuálního klíčovou civilizační představou, z hlediska všednodennosti je to běžná součást života. S postupným rozvojem civilizace a rozmachem technických vymožeností a možností se cesty stávají v lidském životě běžnějšími, častějšími a také se výrazně prodlužují, účastní se jich stále větší množství lidí. Tento proces se promítá do postupného propojování *cesty* s představou *svobody*, neboť ten, kdo může cestovat, není jednak spoutaný pouze s místem, kde žije, není nevolníkem, jednak má prostředky na cestu nebo si je umí opatřit a také si umí poradit v nových podmínkách, v cizím prostředí a mezi cizími lidmi, nabývá na cestě nových zkušeností, poznává nové, což mu zpětně přináší (i vnitřní) svobodu⁶.

Z pohledu představové analýzy je základní soubor představ v obou jazycích spojen s CESTOU duchovní, vnitřní, vycházející z náboženských představ. Jednu z nejstarších křesťanských metafor prezentuje cesta poutníka k Bohu, cesta k věčnému životu. Tuto představu do-

⁶ Podrobně o konceptu SVOBODA viz Vaňková 2019.

kládají v obou jazycích shodné frazémy *křížová cesta*⁷ – *droga krzyżowa, pozemská pouť, ziemska podróż – wędrówka, poslední cesta/pouť – ostatnia droga, být na poslední cestě, doprovázet/vyprovodit někoho na poslední cestě – towarzyszyć komuś w ostatniej drodze, zvoní mu na poslední cestu*. S náboženskou tradicí je spojena symbolika nejistoty v biblickém⁸ rčení – *cesty osudu/Páně/Boží jsou nevyzpytatelné – nieodgadnione są drogi Pańskie/Pana/Boże* a špatné cesty, *cesty do pekel, droga do piekła*, také v transformaci *to je cesta do pekel*, dále rčení *cesta do pekla je dlážděna dobrými úmysly – droga do piekła jest wybrukowana dobrymi chęciami, přímá cesta do pekel – coś prowadzi prostą drogą do piekła*. V polštině je také doložen významový posun ve frazému *krzyż/krzyżak na droge*, který se užívá ironicky v situaci, kdy chceme zdůraznit, že nás nebude mrzet odloučení. Historicky ale tento frazém znamenal v polštině totéž, co v češtině – *udělat někomu křížek na cestu*, obvykle *na čele* má význam požehnat jej, popřát mu šťastnou cestu.

Metaforiku tohoto představového spektra bychom podle Lakoffa a Johnsona (2002, s. 25) zařadili k ontologické metafoře. Výskyt stejných frazémů dokládá historické a kulturní spoje mezi oběma jazyky v procesu vnímání světa zprostředkovaného jazykem.

Další metaforika CESTY je spojena s pojmy *směrování* (odněkud někam), *orientace, pohyb*, s entitami *prostoru* a *času*. Představy vycházejí z dávnověkého pozorování a sledování okolí lidí, se snahou pochopit a také racionálně popsat svět v jeho mnohoznačnosti. *P r o s t o r* je ve frazémech s komponentem *cesta* přítomen samozřejmě, nemá geografické rozměry, stojí jakoby v pozadí představy, nepřináší exaktní rozměr, není třeba jej popisovat. CESTA jednoznačně vychází z tradiční představy, žijící v etymologické definici. Je zakotvená v ohraničených mezích, připomíná nejčastěji čistý pruh či pás, je personifikovaná: *cesty se protly – drogi czyjeś przecinają/przecięły się*;

⁷ ASSČ jej označuje i jako sousloví a uvádí významy: 1. soubor vyobrazení (např. obrazy, sochy, kapličky) znázorňující jednotlivá zastavení Kristovy cesty s křížem na Golgotu; 2. modlitba, pobožnost připomínající tuto cestu, konaná zprav. v postní době.

⁸ Viz Epištola sv. Pavla k Římanům.

cesty se propojily – drogi czyjeś złączyły się; cesty se rozešly – drogi czyjeś rozchodzą/rozeszły się; cesty se sešly – drogi czyjeś zeszyły się. Z jazykového pohledu můžeme u daných frazémů sledovat vztahy synonymie i antonymie. Prostor je obsažen ve struktuře frazémů *sejít z cesty, mluvit z cesty, býti z cesty* (je odlehlý, leží na vzdáleném místě), *daleko od drogi* nebo *být/mít něco při cestě – mieć coś po drodze*, v nichž je výrazně vyjádřen směr dolů nebo mimo vymezenou, očekávanou trasu. Podobně *nevědět/neznat cesty/cestu*. Směr nebo směrování k cíli dokládají také frazémy *jít přímou cestou k cíli / směrovat k cíli – iść prostą drogą do celu*.

Mezi další prostorově orientační frazémy řadíme: *jít/uhnout mu z cesty – ustępować komuś drogę, usuwać się, schodzić komuś z drogi; stát někomu v cestě, plést se někomu do cesty, zlatá střední cesta / zachovávat zlatou střední cestu*, u něhož je v češtině zdůrazněn moment setrvání na vymezeném úseku *cesty* a také vyváženost.

Místo a prostor je přeneseně vyjádřeno také vzdáleností – *je na dlouhé cestě, jet/jít zbytečně dlouhou cestou – ktoś nadrabia/nadrobił drogi, ktoś nakłada/nalóżyl drogi, chystat se na dlouhou/poslední cestu, jít nejkratší cestou*, nebo jistou měřitelnou dimenzí: *urazit/ujít kus cesty – szmat/kawał drogi, cesta se k němu netrhne/netrhla* (stále k němu někdo chodí)⁹.

Obraz prostorového vymezení cesty a pohybový obraz je také indikátorem ve frazémech *s p o j e n ý c h s o p i l o s t í*. Opilost představuje na jedné straně představuje prostorové vybočení z normálu, a doložené frazémy přinášejí často kontrast, dokládají tak asociativní pojetí polární antonymie), např. *každá cesta je mu úzká x cesta mu nestačí, mít širokou x úzkou cestu; šněrovat, drátovat cestu, být na božích cestách – flámovat*. Polské ekvivalenty se nám z uváděných zdrojů nepodařilo doložit.

Z přírodní situace čerpá starší frazém *zarostla za ním cesta, zarostl za ním chodníček* s významem zmizel, ztratil se nebo také umřel nebo *zarostla mu někam/k někomu cesta – droga gdzieś/do kogoś zarostła*

⁹ U daného frazému je obtížné rozhodnout, zda je v zobrazené představě preferováno množství návštěvníků, nebo čas.

s významem přestal tam chodit. Patří sem i polský frazém *czuć się jak groch przy drodze* – necítit se fyzicky ani psychicky dobře.

S prostorem souvisí i představa překonávání překážek nebo naopak cesta bez překážek, která žije ve frazémeh *prímá cesta, prosta droga, otevřená cesta, cesta bez překážek – droga bez przeszkód, hladká cesta, schůdná cesta, neschůdná cesta, trnitá cesta – ciernista droga, vyšlapaná cesta – utorowana droga, cestou necestou, stát/ležet/být někomu nebo něčemu v cestě, postavit se někomu do cesty, zastoupit někomu cestu, plést se/vstoupit někomu do cesty / zkrřížit někomu cestu – stawać komuś na drodze, wchodzić/włazić komuś w drogę, odciąć/zatarasować/zastąpić/zabiec/zajść drogę komuś, ktoś zabiega/zabiegł drogę komuś; ktoś zastępuje/zastąpił drogę komuś; ktoś przecina/przeciął drogę komuś; ktoś zachodzi/zaszedł drogę; odstranit/odklidit někoho/něco z cesty, nepřeložit přes cestu ani stébła/stéblo, jít oklikou, jít přímou cestou – ktoś idzie/poszedł/podąża/podążył/zmierza prostą drogą; cesta je wolná – droga wolna; tudy cesta nevede – nie tędy droga, tudy vede cesta; není jiné cesty než..., nic tomu nestojí v cestě, částečně také droga wolna – dělej, jak myslíš. Prostorová představa je spojena také s frazémou *být na dobré/nelepší cestě, být na špatné/nejhorší cestě – ktoś/coś jest na dobrej/najlepszej drodze, zła droga nie prowadzi do celu.**

Významnou roli ve frazémeh hraje čas využíváný jako prvek kategorizace světa. Je vnímán jako něco známého, neohraňčeného, jeho plynutí je chápáno jako věčné, jeho perspektiva není oporou jednotlivých událostí, ale ve své procesualnosti v sobě uchovává vývoj. Obě kontinua, čas i prostor, tvoří předobraz prázdné nádoby neuchopitelné velikosti, kterou je možné do nekonečna opakovaně plnit.

Ve frazémeh se čas na cestě projevuje ve spojení s pohybem a souvisí s akcentací metonymizované CESTY jako procesu. To se promítá do pojmenování fáze cesty, nejčastěji jejího začátku: *být na cestě – być w drodze; vydat se na cestu – wejść na drogę – začátek, zrod něčeho, směřování; cesta v čase – podróż w czasie; dít je na cestě – dziecko jest w drodze; něco je na cestě – coś jest w drodze; zastavit se na půli cesty – ktoś staje/stanął w pół drogi, ktoś wycofuje/wycofał się w pół drogi, ktoś zatrzymuje/zatrzymał się w pół drogi, ktoś zawraca/zawrócił w pół drogi; nechat vůz v polou/půli cesty (ne-*

dokončit práci či započatou věc) – *zatrzymać/wstrzymać się w pół drogi.*

Jako další představové schéma můžeme vymezit CESTU jako *postoj, prostředí, způsob, postup*, ASSČ uvádí také jako význam 4 „sled určitých kroků směřujících k cíli“. Tyto jevy souvisejí ve většině frazémů s morálním, etickým či obecně hodnotícím aspektem charakteru cesty a její konotace. Z antropocentrického pohledu se jedná o výběr perspektivy, kterou frazém zachycuje, a v řadě dokladů také o přítomného či nepřítomného lidského původce či ovlivňovatele. Charakteristická je oscilace mezi cílem a prostředkem a jejich propojení, prolínání obou představ. Tyto obrazy jsou ve frazémeh: *odvrátit někoho ze (správné/náležitě) cesty – ktoś zawraca/zawrócił kogoś z drogi czegoś; jít svou vlastní cestou – ktoś idzie/poszedł/podąża/podążył swoją/własną drogą, ktoś chadza/chodzi własnymi drogami; svést někoho z pravé cesty, – zwieźć na manowce; chodit po kluzkých cestách/cestičkách/stezkách – dělat nebezpečné věci, zejść na śliską/złą drogę – chovat se ilegálně nebo nemorálně; hledat si cestu k něčemu/k někomu; razit někomu cestu – otwierać/torować komuś drogę do czegoś; mít namaštěnou/ušlapanou cestu – mieć utorowaną drogę, dát se na pravou/jinou/správnou cestu – pójść dobrą drogą nebo polské *rozbój na prostej/równej/wolnej drodze* – zřejmě a skandální zneužití, které někomu způsobilo finanční ztrátu.*

Z *působ* vyvstává v souboru představ v těchto frazémeh *cestou milosti – w drodze łaski, w drodze wyjątku* – výjimečně, formou výjimky, *jít svou/vlastní cestou – swoją drogą* – svým způsobem, *elektronickou cestou, otěhotnět přirozenou x umělou cestou, soudní cestou, cestou práva, legální cestou, ústavní cestou – drogą sądowa, drogą prawną, drogą polubowną*, najít cestu řešení sporu. Tento typ frazémů je v polštině výrazně frekventovanější než v češtině, v obou jazycích je užíván v právní a administrativní oblasti. Další frazémy daného typu jsou *jít cestou nejmenšího odporu, udělat něco krátkou cestou, suchou cestou; droga na skróty* – v polštině s významem rychlejší a lehčí, ale považovaný za nesprávný způsob dosažení cíle, *droga przez mękę* – souběh událostí, které jsou pro někoho velmi těžké nebo bolestivé, *ktoś wrócił/powrócił z dalekiej podróży* (sport.) –

někomu se podařilo nedostat gól, neprohrál, ačkoli byl v situaci, kdy to vypadalo, že prohrát jistě musí.

S metaforikou způsobu souvisí i pojem cestička, s nímž jsou spojovány preferenčně negativní konotace, např. *chodit po zakázaných cestičkách, dělat něco po cestičkách* (archaické) s významem dělat něco tajně, oklikami něčeho dosahovat nebo *hledat cestičky* – prosazovat své zájmy, podobně *najít si cestičku/cestičky, umetat někomu cestičky/cestičku, vyšlapávat někomu cestičku, chodit jen po vyšlapávaných cestičkách*. V polštině jsou ale cestičky – *dróżki*, v plurálové formě vyhrazeny pro náboženské kontexty: *dróżki kalwaryjskie/maryjne, dróżki Męki Pańskiej, dróżki pielgrzymkowe, dróżki różańcowe*.

Samostatnou kategorií frazémů tvoří práci formy: *Šťastnou/dobrou cestu / přát šťastnou/dobrou cestu*. V polštině se zde užívá synonymně *szczęśliwej podróży* nebo *szczęśliwej drogi* a pro řidiče také *szerokiej drogi (dobře dojed)*.

3. Závěr

Cílem našeho příspěvku byla dílčí analýza pojmu CESTA ve vybraných frazeologismech ve dvou západoslovanských jazycích, češtině a polštině. Námi analyzovaný jazykový materiál jednoznačně dokládá, že CESTA svou metaforikou náleží mezi archetypální konceptuální schémata, a to v obou jazycích. Představová schémata vytvářejí podobné typy v češtině i polštině. Náš předpoklad, že v polštině existuje více frazémů s náboženskou konotací, se potvrdil částečně (u komponentu *dróżka*). Naopak můžeme konstatovat, že v obou jazycích je nej- větším představovým schématem CESTA spojená s prostorovou a časovou orientací, přestože prostor a čas ani v jednom jazyce nejsou vyjádřeny verbálně s použitím daných pojmů. Metaforika cesty a obraz cesty ve frazeologii vychází z představy ohraničeného pruhu země. Pro další bádání by bylo vhodné porovnat ze stejného hlediska pří- sloví a využít také korpusová data.

Literatura

Akademický slovník současné češtiny. Online: <https://slovníkcestiny.cz> [přístup: 10.10.2022].

- Balowski M., 2018, *Obraz świata w czeskiej frazeologii*. Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Čermák F. et al., 2010, *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Čermák F. et al., 2009, *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. Praha: Leda.
- Doroszewski W., 1969, *Słownik języka polskiego PAN*. Warszawa: PWN.
- Filipec J. a kol., 2009, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia.
- Havránek B. a kol., 1989, *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia.
- Hujer O. a kol., 1935–1957, *Příruční slovník jazyka českého*. Praha: SPN.
- Johnson M., 1987, *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff G., Johnson M., 2002, *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Lakoff G., Johnson M., 2003, *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press.
- Klégř A., 2007, *Tezaurus jazyka českého: slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Lakoff G., 2006, *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda.
- Machek V., 2010, *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Nejedlý P., 1996, *Pojem cesty ve světle staročeské slovní zásoby*. „Listy filologické“ 119, s. 52–55.
- Němec I., 1995, *Systémovost antonymie jako vývojový faktor*. „Naše řeč“ 78, s.136–137.
- Rejzek J., 2001, *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- Skorupka F. 1989, *Slovník frazeologický jazyka polskiego*. Tom I: A–P. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Vaňková I., 2007, *Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Vaňková I., Šťastná L. et al. (eds.), 2018, *Horizonty kognitivně-kulturní lingvistiky II. Metafory, stereotypy a kulturní rozrůzněnost jazyků jako obrazů světa*. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
- Vaňková I., Vodrážková V., 2019, *SVOBODA v českém jazykovém obrazu světa*. In: Abramowicz M., Bartmiński J. (eds.): *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sasiadów*. Tom 4 – *WOLNOŚĆ*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie Skłodowskiej, s. 245–304.
- Večerková R., 2006, *Uvedení do etymologie. K pramenům slov*. Praha: NLN.
- Wielki słownik języka polskiego*. Online z: <https://wsjp.pl> [přístup: 10.10.2022].
- Zaorálek J., 1996, *Lidová rčení*. Praha: Aurora.